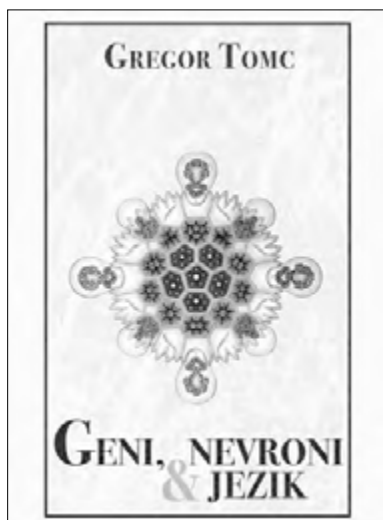

Manuel Kuran
GREGOR TOMC
(2011): GENI,
NEVRONI & JEZIKI.
ZALOŽBA FDV.
LJUBLJANA 2011

349-353

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO,
NARAVOSLOVJE
IN INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE
GLAGOLJAŠKA 8
SI-6000 KOPER

Slovenski sociolog Gregor Tomc, ki na Fakulteti za družbene vede predava sociologijo mladine in sociologijo kreativnosti ter popularno glasbo, na Biotehnični fakulteti bioetiko, na Primorski univerzi pa kognitivno psihologijo, očitno deluje na različnih področjih znanstvenega raziskovanja. Kot sam pravi, je v svoji zadnji knjigi iz konca leta 2011 - *Geni, nevroni in jeziki* - skušal predstaviti svojo lastno teoretsko razmišljanje na tako imenovanem področju kognitivnega družboslovja. Pustimo za začetek ob strani vprašanje, ali je kognitivno družboslovje res najprimernejša oznaka za sintezo biologije, psihologije in družboslovja, ki ji je Tomc zvest zadnjih dvajset let. V vsakem primeru gre pri kognitivnem družboslovju za dovolj široko opredeljeno paradigmatko novost v slovenskem družboslovju; in prav ta novost je jedro njegovega zadnjega dela.

Na prvi pogled je podatek o avtorjevem dvajsetletnem teoretskem udejstvovanju na področju kognitivnega družboslovja presenetljiv; redkokje izven Tomčevega diskurza se srečamo s tem navideznim oksimoronom – povezave kognicije in družbe. A ta presenetljivost je bolj kot posledica površne datacije, posledica strokovne prezirljivosti dosedanjih avtorjevih objav v obliki strokovnih člankov in monografij, tako s strani naravoslovja kot družboslovja. Vsakemu pozornemu bralcu, ki je v preteklosti iskal alternative sistemskemu razumevanju narave družbenih procesov ni mogel uiti prispevek dr. Gregorja Tomca s provokativnim naslovom “Osebna konstrukcija realnosti”, ki je bil leta 1992 objavljen v reviji *Družboslovne razprave*. Že v tem prispevku, ki je letos dejansko star dvajset let, Tomc zelo jasno predstavi svojo svežo teoretsko držo, ki jo kasneje opredeli in elaborira v treh obširnih monografijah. V prispevku se Tomc kritično distancira od treh uveljavljenih razlag narave družbenega življenja: nominalistične, holistične in komplementaristične razlage, ter poda svojo lastno, na simboličnem interakcionizmu Georga Herberta Meada zasnovano peronalistično razlago narave družbenega življenja. Mimogrede opredeli tudi temeljne pojme, brez katerih je po njegovem nemogoče razumeti naravo socialnih interakcij in posledično naravo družbe. Ti pojmi so seveda jezik, kultura, družba in razumevanje učenja.

Predvsem kulturo ali natančneje rečeno subkulturo mladih je Tomc nekaj let kasneje že zapopadel s teoretskimi orodji in koncepti kognitivnih znanosti. Leta 1999 je v zborniku *Urbana plemena* objavil krajši sestavek s pomenljivim naslovom “Teze o telesu”, v katerem brezkompromisno razširja področje razprave o mladinskih subkulturah tudi na področje psihologije, biologije in nevrologije.

V svojem prvem obsežnejšem delu s področja kognitivnega družboslovja iz leta 2000, z naslovom Šesti čut, avtor sistematično predstavi, kako osebno vidi vlogo družboslovja v kognitivni znanosti. Ob ostri kritiki redukcionalističnih pristopov klasičnega družboslovja avtor pojasni temeljne epistemološke zagate sodobne znanosti o človeku, vključno z novimi biotehnoškimi možnostmi, ponudi pa tudi poglobljen razmislek o posledicah opazovanja in raziskovanja delujočih možganov za družboslovno teorijo. Šesti čut po njegovem tako ni

neka enigmatična tipalka, ki se izmika racionalnemu doumetju, ampak hiperkompleksen fenomen, ki je specifična differentia človeka in izziv družboslovja v 21. stoletju.

Svoje razumevanje kognitivnega družboslovja Tomc poglobi (hkrati pa se do njega že kritično opredeli) v svojem naslednjem delu iz leta 2005, z naslovom *Mentalna mašina*, kjer sicer vsebino dopolnjujejo nekatere nove vsebine (denimo specifična človeškega spolnega življenja), večjih paradigmatičnih preskokov, kot se je zgodilo s knjigo *Šesti čut*, pa ni več mogoče zaslediti. Pregled objav s področja kognitivnega družboslovja dokazuje, da Tomc sistematično snuje in razvija novo interdisciplinarno paradigmo razumevanja človeka v socialnem kontekstu in zadnja knjiga *Geni, nevroni in jeziki* s konca leta 2011, so zadnje obsežnejše delo v dvajsetletnem udejstvovanju.

Knjiga *Geni, nevroni in jeziki* je izšla pri založbi Fakultete za družbene vede. Knjižna zbirka je Humanistika in naravoslovje, kjer je doslej izšla že knjiga *Filozofija evolucije*, ki ponuja filozofski, terminološki in semiotični premislek o evoluciji in življenju nasploh. Umestitev zadnje knjige Gregorja Tomca v omenjeno knjižno zbirko je ustrezna, saj gre v obeh primerih za provokativne teme na stičišču naravoslovja in družboslovja.

Knjiga *Geni, nevroni in jeziki* je strukturirana podobno kot pretekli dve knjigi: v uvodu avtor natančno pojasni svoje teoretsko izhodišče in pojme, ki jih bo uporabljal v nadaljevanju, sledi prvi del, v katerem avtor pojasni, kako razume delovanje posameznega živega bitja (tako objektivno kot subjektivno). Zanima ga tudi, kako je to razumevanje mogoče umestiti v obstoječi okvir kognitivnih znanosti – je ta okvir preširoko zastavljen ali preozko? Sledi drugo poglavje prvega dela, v katerem je v središču pojem kognicije. V drugem delu avtor razmišlja o tem, kako posameznik s svojo aktivnostjo vzpostavlja gregarne oziroma družbene skupnosti (ob tem upošteva razliko komunikacije znotraj telesa in komunikacije z drugimi bitji), zelo veliko težo pa nameni jeziku kot obliki informacijske izmenjave, ki jih tudi klasificira v štiri podvrste: pojmovni, številčni, glasbeni in slikovni jezik. Tretji del se ukvarja z obnašanjem, torej outputom določenega dražljaja, ki ga avtor vidi kot socialno omrežje nove vrste, ki ga je preferirala evolucija zaradi razmnoževalnih in preživetvenih prednosti. Sklepni del je namenjen zgoščenemu posredovanju odgovorov na vprašanja, ki si jih avtor zastavi uvodoma.

Poglejmo si поблиže po našem mnenju najpomembnejšo inovacijo Gregorja Tomca, ki jo prinaša knjiga *Geni, nevroni in jeziki*. Ko Tomc omenja kognicijo, jo opredeli zelo shematično oziroma matematično; s kognicijo opredeljuje procese od odzivanja na dražljaj do delovanja na okolje, torej zelo podobno kot so behavioristi v sredini prejšnjega stoletja opredelili tako imenovano črno škatlo. S to razliko, da Tomc dopušča možnost, da je procese znotraj črne škatle oziroma duševnosti mogoče pojasniti z znanstvenim jezikom. Duševnost samo razume kot subatomno raven materialnega sveta, ki je za zdaj še ne znamo pojasniti, zato med sodobnimi kognitivnimi znanstveniki prevladuje večinski konsenz o tem, da so možgani središčni organ človeka in da se v njih skriva za zdaj sicer še nevidna, a vsekakor materialna duševnost. Sodobna kognitivna znanost se po avtorjevem mnenju kaže kot nova frenologija; seveda ne v metodah, kako poteka raziskovanje (nekoč je bilo to raziskovanje intuitivno, danes empirično), ampak v temeljni predpostavki, ki je v obeh primerih enaka – možgani kot "negibni gibalec", ki ima osrednjo vlogo v človeškem razmišljanju in vedenju. Tudi družbenemu vedenju.

Namen objave knjige je tako mogoče razumeti kot kritični razmislek o temeljnih predpostavkah sodobne kognitivne znanosti s perspektive kognitivnega družboslovja. Tomc namreč živalske in človeške možgane vidi "le" kot organ, ki je posrednik med čutno

zaznavo in delovanjem, možgani tako niso sama vsebina, ki delovanje določa. Temeljna enota delovanja je po njegovem mnenju bitje, temeljni dotok je zaznava, temeljno notranje delovanje je doživetje in temeljni odtok delovanje in obnašanje. Možgani opravljajo v tem procesu sicer pomembno vlogo, a vseeno le eno od mnogih funkcij, ki konstituira bitje v delovanju. Podrobno, filigransko razumevanje procesov v možganih (na kemični in nevronske ravni) je tako nujni, še zdaleč pa ne zadostni pogoj za razumevanje (človeškega) socialnega vedenja. Ta odmik od klasičnih postulatov kognitivne znanosti in nagib v tako imenovani "postkognitivizem", je sicer v slovenskem prostoru novost, še zdaleč pa ni osamljen primer v mednarodnih raziskavah in razmišljanjih kritičnih intelektualcev (predvsem iz področja družboslovja). Angleški filozof Tallis (2008) je celo govoril o "nevromitologiji", novi znanstveno-fantastični predstavi o tem, da bo ukvarjanje z izoliranimi možgani ponudilo odgovore na prav vsakršno še neodgovorjeno znanstveno in filozofsko vprašanje. V resnici je kritične literature na temo hegemonije možganov v akademskem diskurzu več kot le za vzorec in lahko že govorimo o nastajajoči paradigmi "postkognitivizma". Knjiga *Geni, nevroni in jeziki* je po našem mišljenju ena prvih obširnejših del, ki načela postkognitivizma uvaja tudi v slovensko družboslovje in to je tudi njen največji doprinos.

Seveda to ne pomeni, da so stališča Gregorja Tomca iz zadnje knjige pri vseh (tudi nevroznanstvenikih) sprejeta z razširjenimi rokami, kljub temu, da so ta stališča dosledno podprta z rezultati mednarodnih raziskav. Tega tudi ni za pričakovati; komaj smo se naučili dobro uporabljati novo biotehnologijo (EEG, funkcionalno magnetno resonanco itd.) v raziskovalne namene, že bi jo postavljali pod vprašaj. To bi bilo zelo podobno kot če bi od najrevnejših predelov afriške celine, na primer Etiopije, pričakovali, da v trenutku pozabijo tradicionalne načine pridobivanja energije in čez noč postanejo ambasadorji zelene energije. Najverjetneje se to ne bo zgodilo, dokler stranski učinki tradicionalnih pristopov ne bodo ozaveščeni na lokalni ravni.

Tomc ob koncu knjige pravi, da je prva in temeljna predpostavka sodobnega raziskovalca človeškega obnašanja ta, da se duševnost ne skriva v glavi posameznika. Ta mitska predstava je posledica nekritičnega vsakdanjega razumevanja vloge možganov, ki se je preselila tudi v znanost; najprej v biologijo, potem v psihologijo, kasneje pa tudi v kognitivno znanost. Navaja 13 opredelitev vloge možganov v človeškem življenju, ki jim je skupna t.im. "možganocentrična" pozicija in so zato opredelitve zgrešene. In kaj potem je v možganih, če ne vsebine, o katerih so in še govorijo priznani kognitivni znanstveniki? Po mnenju Tomca je v možganih "le" posredovanje kot čista forma. Duševnost je skratka relacijski pojem, ki obstaja samo v metaforičnosti našega jezika, ne pa v konkretnem materialnem svetu. To je po njegovem tudi ključna pozicija, iz katere bi kognitivne znanosti v prihodnosti morale obravnavati človeka. Takšna vizija pa iz sedanjega kognitivnega znanstvenika, ki je bolj ali manj še vedno nevrolog z afiniteto do večernega branja filozofije in družboslovja, dela resnega interdisciplinarnega raziskovalca, ki ob pojmu "kultura" pomisli na možnosti njene operacionalizacije, ne pa le na abonma v kulturni ustanovi.

Ob zaključku poudarimo, da ne gre za lahkotno branje; knjiga je nasičena z novimi koncepti in pojmi, ki jih avtor uporablja sicer z dobrim namenom, da zgoščeno poda svoje stališče in ga utemelji, a bralcu, ki s prejšnjimi Tomčevimi deli ni seznanjen, se bo le težka prebil skozi prve strani. Ker gre v knjigi *Geni, nevroni in jeziki* hkrati tudi za odkriti avtorjev kritični dialog s samim seboj iz prejšnjih del (predvsem Šestega čuta in *Mentalne mašine*), je poznavanje avtorjevega specifičnega besedišča pravzaprav nujno. Vendarle pa gre za sistematično in z zabavnimi primeri opremljeno delo, ki opredeljuje in sloveni pojme

in probleme v kognitivnih znanostih 21. stoletja. Zato je nujno čtivo za vse, ki se bodo na interdisciplinarno področje biologije, psihologije in sociologije podali teoretsko, predvsem pa raziskovalno. Upajmo le, da se bo raziskovalni preboj zgodil kmalu in bo v naslednjem podobnem delu zajeta tudi kakšna slovenska raziskava.